

עתון במצור

סיפורו של יומון קרבי שהופיע
במשך למעלה מחצי שנה בתקופת
מלחמת העצמאות

אלתר ולנר

באש קרבות – לוחם ולוחמת בקרבות תש"ח. עשרות יישובים היו נצורים. בן שמן היה נתון במצור מספר חודשים

חייל הצופה במשקפתו ובמרכזו כותרת – "על המצפה, בטאון הפלוגה הדתית בבסיס בן שמן".

הכרזת המדינה – בבית הבימה?

בעיית הנייר לא היתה קלה בתנאי המצור. כשאול מלאי הנייר הודפס העתון על כל פיסת נייר שנמצאה במחסני המוסד, וכשגם זה אזל נוצלו בין היתר "גיליונות חולים" של המרפאה המקומית. כך בצידו האחד מופיעות חדשות מן החזית וכצידו השני רישום מדויק של מדידות החום ותוצאות בדיקת השתן של פלוני ואלמוני מבין נערי המוסד. כאשר אזלו שעונויות השיכפול חזרנו והדפסנו את העתון במכונת כתיבה במספר עותקים מצומצם. שעת הופעת העתון היתה 12 בצהריים, אבל לא תמיד הצלחנו

בן שמן היתה אחת מנקודות היישוב, שהיתה נצורה זמן רב במלחמת העצמאות. יישובים ערביים גדולים, ביניהם לוד ורמלה, הקיפוה מכל עבר ובהיותה שוכנת בלבן של אזור ערבי, גם לא נכללה בשטחה של מדינת ישראל, על פי החלטת האו"ם מ-29 בנובמבר 1947.

בן שמן נותקה עוד בתחילת המלחמה. ערביי לוד חסמו את הכביש לתחבורת יהודים אליה וממנה ואילו הלגיון הירדני ששלט במחנה בית נבאללה תקף שיירה של ה"הגנה" שיצאה מתל אביב ו-14 מאנשיה נהרגו בידי החיילים העבר ירדנים. מאז ניתן היה להגיע לבן שמן רק בשיירות, בליווי הצבא הבריטי, אך השלטונות הבריטים איפשרו את בואן של שיירות בודדות, בעיקר לשם פינוי חניכי כפר הנוער, המוסד החינוכי שהיה קיים בבן שמן. במשך הזמן פסקו גם השיירות מלהגיע והקשר עם החוץ קיים רק באמצעות מטוסים קלים, שהיו מביאים ליישוב אספקה חיונית בלבד.

המשימה של הגנת בן שמן במצור הממושך הוטלה על הפלוגה הדתית של חי"ש (חיל השדה) של ה"הגנה" בתל אביב, שלימים נימתה עם חטיבת "גבעתי".

במרבית ימי המצור הופיע בבן שמן הנצורה עתון יומי שנכתב ונערך על ידי כותב הטורים האלה, איש הפלוגה. העתון, בשם "על המצפה", היה ביטאון הפלוגה הדתית בבסיס בן שמן, וכל כולו 2-3 עמודים בימי החול. עם זאת הוא מילא את ייעודו כ"עתון יומי", שכן שימש אשגב למתרחש בהביאו בידיעות קצרות את עיקרי החדשות, מאחר שהעתונים לא הגיעו אל הנקודה המבודדת, אלא אחת לכמה ימים או שבועות. מאוחר יותר גם שידורי רדיו לא נקלטו בשל ניתוק זרם החשמל.

תחילתו של העתון – עמוד "פוליו" מודפס במכונת כתיבה. בהמשך הוא הודפס במכונת שיכפול פרימיטיבית, מתנת הוועד הפועל של "הפועל המזרחי", שהובאה לבן שמן בשיירה הגדולה שלפני הניתוק. העתון הוכן על גבי שעונויות הסטנסיל ולאחר מכן הודפס על ידי "פועלי הדפוס" מאנשי הפלוגה, אלימלך לנדאו וחיים בריישע (וולטפריד), שגם הכינו לו כתובת מצוירת נאה:

כפי שנתברר לנו מאוחר יותר מהעתונים שהגיעונו, אולם לא כך באשר למקום המעמד ו"על המצפה" של אותו יום מסר, כי הכרות העצמאות היתה בבית "הבימה" בתל-אביב...

ידיעות פוליטיות ו"חמורים ספרדיים"

הגיליון הראשון הופיע ביום ח' באדר ב' תש"ח, (19.3.1948), סמוך מאוד לבואה של הפלוגה לבן שמן וכל כולו עמודון אחד שמעליו ה"ראש" — "על המצפה" — גיליון מספר 1. ב"מאמר המערכת" הקצר "אל אנשי היחידה" בראש העמוד, נאמר מה יהיו פני העתון, מה יהיה תוכנו, ומהו ייעודו.

"על המצפה", בטאון לחייל הדתי בבסיס, הינו נסיון ראשון להוציא בטאון יום-יומי אשר ישקף את הווי חיינו בבסיס בן שמן. מהיום הראשון, כרגיל בסידורים ראשונים בבסיס, ניכרים גם בגיליון הראשון סימנים של עראיות וגישושים. כמוכן גישושים אלה יהיו מנת חלקם של הגליונות הבאים, עד אשר יתבסס הבטאון ויקבל את צורתו הרגילה והמתאימה שתקבע לו בהמשך חיינו בבסיס.

בטאונו יחולק לשני מדורים עיקריים. לנוכח קשיי התחבורה ידאג בטאון זה בראש וראשונה למסור סקירה תמציתית על הנעשה בארץ ובעולם הרחב. מובן שזה תלוי בתנאים הטכניים שברשותנו. במדור השני יסופר על ההווי בבסיס. זהו דפוס ראשון ובגליונות הבאים נשתדל להוציאם כשהם כתובים כמכונת כתיבה ובמספר טפסים מתאים. א"ה ברבות הימים נוכל ודאי להפכו לכלי כסוי מתאים בכמות ובאיכות.

בהמשך הופעתו אכן השתדל העתון למלא את שני הייעודים שהציב לעצמו — חדשות מהארץ ומהעולם וידיעות ורשימות מההווי המקומי היומיומי, מלוות במדור חידוד והומור. מספר עמודיו בכל יום היה שניים בממוצע ואילו בערב שבת הופיע העתון בצורה מורחבת ובו דברי תורה, מאמרים, דברי מחשבה ועיון, שיחות, כתבות ורשימות מהווי המקומי והפלוגתי.

כבר הגיליון הראשון הביא שמונה ידיעות קצרצרות, שעיקרן ידיעות מהחזיתות בארץ. רובו של העתון הוקדש לידיעות על המלחמה שהשתוללה ברחבי הארץ, וכמובן לידיעות על שהתרחש בחזית המדינית.

חציו השני של העתון, מדור "בן שמן", דיווח על המתרחש במקום, ומובאות בו תוכניות, הוראות וסדר יום וכרגיל אף בהן השתקף ההווי המיוחד של הפלוגה כפלוגה דתית.

וכך, בעוד שחלקו הראשון של העתון מספר על כך שה"הגנה" הלמה בג'בליה, על ביטול התמיכה האמריקנית בתוכנית החלוקה ועל משטר התווה ובוהו המאורגן על ידי הבריטים, מסופר בחלקו השני על ההכנות למסיבת פורים, על הופעת עתון פורימי מיוחד בשם "הפוך אותי" וכמובן על עבודות הביצורים שאנשי הפלוגה החלו בהן — בחפירות ובבניית "חמורים ספרדיים" (מסגרות עץ מלופפות בחוטי תיל דוקרני — כאמצעי מיגון). כך גם בגליונות הבאים — ידיעות פוליטיות ומן החזית, כרוכות בסיפורי הווי מקומי ותיאור ימי שבת ומועד, וכן על הפעולות הרחניות, התרבותיות והתורניות המגוונות, שהתנהלו באותם ימים בבן שמן.

להשלים את העבודה בזמן, ואז היה מתאסף קהל הקוראים סביב ה"מערכת" ו"בית הדפוס" שהיה בחדר מגורינו בכך שמן ומאיין בעושי המלאכה שיחישו את עבודתם.

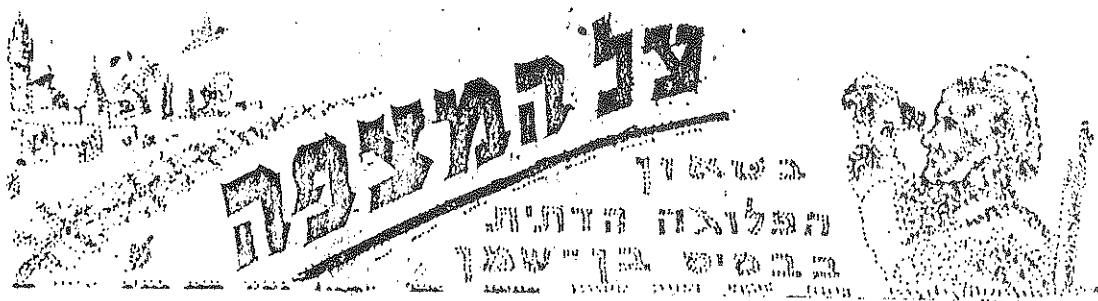
מקור החדשות העיקרי היו שידורי תחנת הרדיו של ה"הגנה" ושל "קול ירושלים". השגת החדשות לא היתה תמיד מן הקלות. כבר בגיליון הראשון נמסרה "הודעה":

בגלל סיבות טכניות לא עלה בידנו לקלוט את תחנת "תלם שמיר כועז" [תחנת הרדיו של ה"הגנה" — א.נ.], וכל הידיעות המופיעות בגליון לקוחות משידורי רדיו "קול ירושלים" (הרשמי) ותחנות אחרות.

תחנת הרדיו של ה"הגנה" היתה מביאה, כמוכן, ידיעות מהימנות יותר על המצב בחזיתות מאשר תחנת הרדיו הרשמית, ה"נייטרלית", שהיתה עדיין בידי השלטון המנדטורי. ואכן היה זה אופייני לקשיים של העורך, בעיקר עד להכרות המדינה, להשיג ערב ערב מידע מוסמך, כאשר המקור היחיד שעמד לרשותו היה רדיו, שלעתים קרובות היה משתק בשל הפסקת החשמל, ואז התלופה היחידה היתה — מכשיר האלחוט שפעל על סוללות.

בזמן הראשון קשה היה לקבל "רשיון כניסה" לחדר הקשר, שהיה "מחוץ לתחום" ל"פשוטי עם" כמונו, ורק במשך הזמן, אחרי שהפיקוד השתכנע בחיוניות העתון, קיבלנו את הרשות הנכספת להיכנס לחדר הקשר ולכוון את המכשיר ל"קול הגנה", כדי לשמוע את החדשות. לא תמיד מצאנו "אוזן קשבת" אצל הקשרים, אך בהמשך, שיתפו הללו, שנחשבו בני "המעמד המיוחס" בכך שמן, פעולה ואיפשרו האזנה חופשית למהדורות החדשות השונות הן של "קול הגנה" והן של "קול ירושלים". או אז היו נרשמות החדשות ונכתבות מיד כמכונת כתיבה. אחריהן היה בא החלק השני של הרשימות והמדורים מההווי המקומי, שברך כלל היה מוכן בראשי פרקים לכתובה. גם כאן עודכן החומר ברגע האחרון, בעיקר כאשר התרחשו אירועים מקומיים — פתיחה באש, הצתת שדות וכדומה. אירועים אלה גרמו במקרים בודדים גם לדחיה בהופעת העתון, כפי שאירע, למשל, בעת התקפת ירי מהכפר הערבי חזיתה (כיום חדיד) על מסלול התעופה של בן שמן, ששימש לנחיתה ולהמראה של מטוסים קלים ("פרימוסים" כפי שנקראו אז).

שיבושים נגרמו לא רק בעטיים של מאורעות כמו פתיחה באש אלא גם בשל מצב תחנת הקשר המקומית. זכורני, כיצד נותקנו מהחדשות דווקא באותו יום שישו של הכרות המדינה. באותו יום, לרוע המזל, לא היה חשמל בכך שמן ונזקקנו לתחנת האלחוט, אך הקשר התורן, שמודעותו למאורעות היסטוריים לא היתה מן הגבוהות, החליט שהגיעה השעה "למלא את המצברים" בדיוק בשעה שהוכרו על הקמת המדינה, כך שהתחנה לא יכלה לקלוט את הידיעה ההיסטורית. מעשה שטן, באותם ימים כמעט שלא הגיעו מטוסים, ובידנו לא היה גם עתון, שיעדכן אותנו לגבי המקום שבו יתקיים המעמד ההיסטורי של הכרות העצמאות. מכיוון שכך, תיארונו את המעמד לפי מידע שנשאב מעתונים ישנים יותר, שדיווחו על המאורע העתידי להתרחש, אך ללא פרטים על מקום האירוע, בגלל הצנזורה. התיאור שבידיעה התאים אמנם למציאות,

גליון מס' 18

ג"ח, יום שישי, כ"ט אדר ב' תש"ח 9.4.48

הודעה

בגלל קלקול בחשמל לא הוסיע אחרון עיונונו. היום הצלחנו להתגבר על מכשול זה, הולח חידיעות בגליון זה הן מקוטעות, בגלל קשיים טכניים.

נחרג ראש הכנוסיות בירושלים. אבדות כבדות לערבים בקרב על הקסטל. הושלמה פעולת הבטחה דרך ירושלים

ראש הכנוסיות הערביות בירושלים ומספרן עבדול קאדר חוסייני, בן דודו של המופתי נחרג. לסי הודעת ההגנה הוא נחרג בקרב על הקסטל. מטעם הוועד הערבי העליון נתפרסמה הודעה ששודרה ברדיו ירושלים כי עבדול קאדר חוסייני מת. לערבים נגרמו בקרב על הקסטל אבדות כבדות ביותר. אחרון סינו כוחות ההגנה שכבשו אור ליום ג' משלטים על הקסטל את הכפר הערבי דיר אל-קסס. הפעולה בוצעה לאחר שהמשימה להבטחה חדרן לירושלים הושלמה.

מוצאו בחיס ביפו

הודעה רשמית מסרה אמש כי 4 בחי"ם פוצצו ביפו בתוכם בית מלון. לא נמסר כיצד בוצעה הפעולה.

אבדות כבדות לערבים בחקמח על לחבות הבשן

אבדות כבדות נגרמו לערבים מחקמי לחבות הבשן. לאחר קרב כבד של 7 שעות נשמתוים בנצחון מלש על כוחות ההגנה, נסוגו הערבים אל מעבר לגבול לפני הנהר. חיילים לכבוש עמדות ומשלטים אשר הערבים נהרו בהם עם נסיגתם ורצח וערבות כשהם נושעים חס 10 חרוגיה.

התושבות מכונניות ערביות בחיפה

התושבות נרחבות בעיריית חיפה. על ידי ההגנה של התחבורה הערבית בחיפה בעיקר בירושלים. נפגעה 8 מכונניות ערביות ולמחרת 8 ערבים נפגעו. 2 מכונניות ערביות עלתו שחמול על מונש. החכר ת יצאן מכלל שימוש ו-8 ערבים נפגעו. חכוני נהרסו ונחרגו.

החקימת ביאפה ובסבריה

החקימת התקנונית התמונה בראש הערים ומקלעיה. אש חזקה כוונת על הערבים בעקבותיהם. לשחמת איש לא נפגע. כנוסיות ערביות נהרגו מעל אחרון ברחובות סבריה. צלמים ערבים ירו במשך חיים.

"עמוד השער" של אחד מגיליונות "על המצפה". בעמוד זה - חדשות על קרבות ברחבי הארץ. בראש העמוד - הודעה על קילקול ברשת החשמל שמנע את הופעת העתון ביום הקודם

מכתב של עולה חדש

מדי פעם, בעיקר בשבתות, העלו החברים רעיונות והירהורים, נסבנו על בעיות הכלל והמדינה ולעתים קרובות על בעיותיה של הפלוגה עצמה, ענייני משמעת ועוד. לא מעט נסבו הדברים על השאלות הדתיות, כמו בעיית פריקת המזון והציוד מהשיירה הגדולה שהגיעה בשבת.

נושא אחר שהועלה על דפי "על המצפה" היה צבינה של הפלוגה, לא הדתי — אלא הצבאי והחברתי. כמו בכל יחידות ה"הגנה" נסב אז הוויכוח על השאלה אם יש לאמץ את סגנון המשמעת נוסח הצבא הבריטי, או שעל ה"הגנה" להמשיך במסורת יחידותיה וברוח הפלמ"ח, כפי שהיה מקובל בשנים הקודמות. הוויכוח התנהל בכל חריפותו וחצה את הצבא הנבנה והולך. יוצאי הצבא הבריטי, שמספרם גדל והלך ככל שהורחב הגיוס, ביקשו לשוות ליחידות המגויסות צביון צבאי מובהק, על כל גינוני המשמעת ונוהלי משטר ונוהג, תוך הסבר, שמה שהיה מתאים למתנדבים אינו טוב לצבא, שרובו מורכב ממגויסי חובה. לעומתם, בעלי התפיסה הפלמ"חית השתדלו להוכיח באותות ובמופתים, כי מה שטוב לצבא הבריטי אינו טוב לצבא ישראל, בפרט כאשר צבא המחותר הוכיח את עצמו במלחמתו ורוב הישגיו הצבאיים נבעו מרוח ההתנדבות, המסירות וההקרבה שאפיינה את יחידות ה"הגנה" והפלמ"ח, הן בקרב והן בחיי היום-יום. והיו כאלה שרצו לאמץ קצת מזה וקצת מזה. הוויכוח הזה התנהל בכל עוזו הן בפיקוד והן בקרב אנשי הפלוגה ומצא את ביטויו בגיליונות לא מעטים של "על המצפה".

בגליון 24 של "על המצפה", שחגג כמעט "מחצית היובל לגיליונותיו" העלה איש הפלוגה בעיה. וכך כתב אותו בחור החותם "א":

האם שמת אל לבך, חבר, שבשורותינו נמצא אחוז גדול של עולים, שטרם מלאה שנה להיותם בארץ. עליך להקל על העולה את קליטתו. הוא ילמד את שפתנו אם אתה תקל על כך ע"י משיכתו לתוך חוגך. האם אתה יודע, שאחד הקשיים שהעולה נפגש בהם בעיר, הוא ההסתגרות המשפחתית והקושי של חזירה לתוך החברה הארצישראלית?

עד כאן מדברי הכותב, שהוא כמובן עולה חדש. דבריו נשמעים מוכרים וכאלו נכתבו אתמול. בעיות קליטת עלייה היו מתברר, מאז ומתמיד. אלא שהדברים נכתבו בחודש השני למצור בן שמן, המוקפת רבבות ערבים.

אלה ואחרים היו חלק מהנושאים בצד מדורים קבועים של פרשת השבוע, ציטוטים מדברי חז"ל וחסידות, הכרת הסביבה, ניתוח קרבות ותקריות אש, בצד מדור ההווי והבידור.

"המסגרות השחורות" היו תופעות כמעט קבועות ב"על המצפה". במהלך הקרבות נפלו חברים בחזיתות השונות שבהן לחמה הפלוגה, מבן שמן ועד להרי גוש עציון וירושלים, ומדי כמה ימים הופיעו ידיעות על נפילת חברים. הבשורות המרות לא תמיד הגיעו מיד, אלא כעבור כמה ימים ולפעמים שבועות. זמן רב עבר עד שנודע על גורלם המר של אנשי מחלקה מהפלוגה שהוטסה במטוסים קלים לגוש עציון המנותק. בעתון משתקפת אפוא אווירת החרדה והדאגה לגורל החברים, שגם הכרות המדינה לא יכלה לחפות עליה, כפי

אלימלך לנדאו, חייל הפלוגה, מדפיס את העתון. האמצעים היו בסיסיים ביותר

שרשם כותב הכרוניקה בגיליון הראשון של "על המצפה" שהופיע במדינת ישראל:

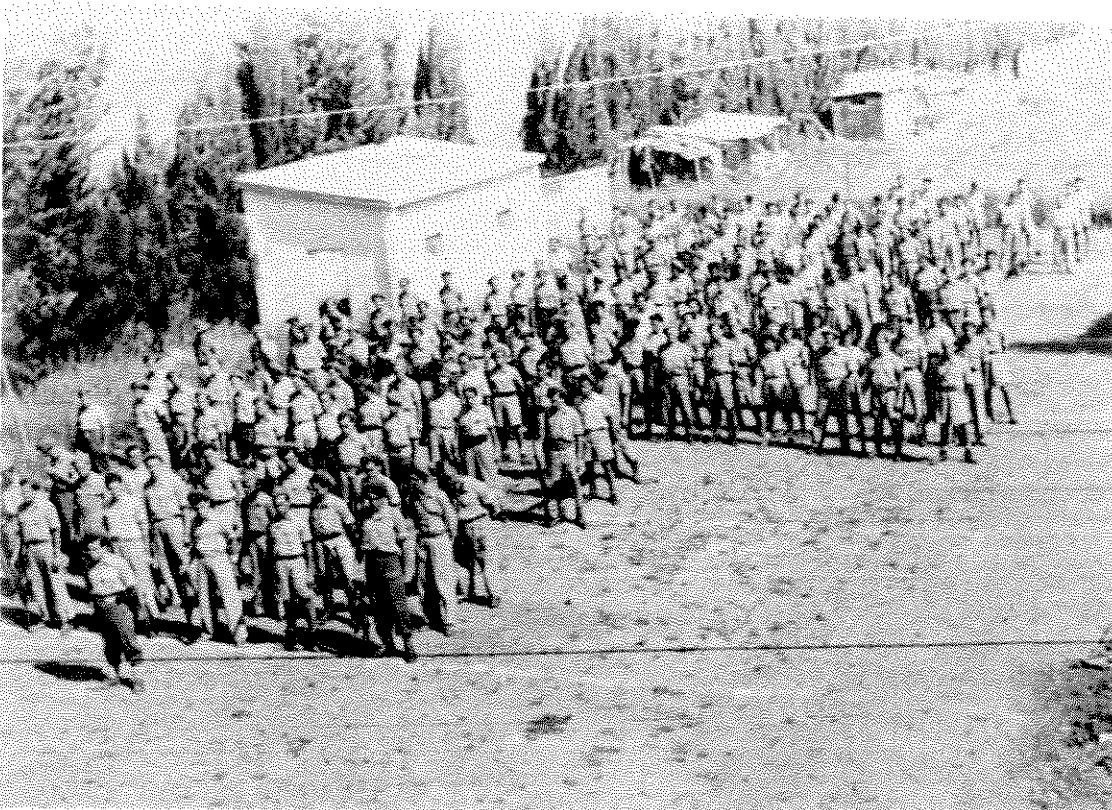
בערב שבת, בשעת ההכנות לקבלת שבת, נודע בכסיס על הקמת המדינה. מפקד קבלת השבת הוקדש לכן למאורע, שהוכרז עליו לפני כמה שעות. יחד עם זאת הובעה התרדה לגורל אנשי המחלקה ולאנשי גוש עציון [שנפל ערב הקמת המדינה]. חרדה זו נשתקפה במשך היום בחיי הכסיס, שהקדיש את יום אתמול לאימונים ולעבודת ביצורים בגלל השעה החמורה. המאורע הכביר של הכרזת המדינה לא יכול היה לסלק את חרדת החברים ודאגתם לאנשינו שבכפר עציון.

שינוי בנוף בכותרת

"על המצפה" הוסיף לדווח על חיי המחנה והפלוגה, על העצוב ועל המבדר גם יחד: על אפיית המצות ועל ההכנות לפסח, על הקרב עם חדיטה, על הצתת השדות, על התקפת יריות, על השמחה של הגעת נשק חדש, על תנועת המטוסים ב"נמל התעופה" של בן שמן, על שחרור בנות גזר (שנפלו בשבי) לבן שמן הנצורה, על בית הכנסת ובית החולים בבן שמן שהופצצו, על מפקד הכרזת

המדינה ועל מפקד גדוד "החשמלאים" שהוקם במקום. העתון התמיד בהופעתו עד לפריצת המצור על בן שמן, למעט אותם ימים שבהם התנצל העורך כי "בגלל התקפת יריות על הכפר מופיע עתוננו בצורה מקוצצת", או ש"בגלל הפסקת זרם החשמל מופיע עתוננו בעמוד אחד בלבד והידיעות מקוצצות".

אחרי פריצת המצור, נעשו ניסיונות להוציא מדי פעם הוצאות מיוחדות, שהוקדשו לרשימות, כתבות ופובליציסטיקה מהווי הפלוגה במשלטים. הופיעו עוד מספר גיליונות, עד להופעת הגיליון האחרון. היה זה גיליון מוגדל שהופיע ערב ראש השנה תש"ט. כותרת העתון לא השתנתה — "על המצפה", ורק הנוף אחר — חייל משקיף על פני גבעות והרים. בראש הגיליון הסיסמה "שנת גאולה שלמה" ובמרכזו הפסוק: "ביום ההוא יתקע בשופר גדול...". מתחת לציור פלאקטי שכותרתו "משעבוד לגאולה", הופיעה ברכה לצבא הגנה לישראל ולחברינו בשבי: "שנת פדות וניצחון ושבו בנים לגבולם" — ברכה שכוונה לחברי "המחלקה המוטסת" שנשלחו לכפר עציון, נפלו בשבי הלגיון הירדני, ושהו באותה שעה באוסי-ג'מאל שבכפר הירדן. על החתום: הפלוגה הדתית א' בגדוד 43.

חיילי הפלוגה
הדתית
בבן שמן
בעת קרבות
תש"ח